

A. A. NUDELMAN, *Topografiia kladov i nahodok ediničnîh monet*, Arheologhiceskaia karta Moldavskoi SSR, 8 vipusk, Akademiia Nauk Moldavskoi SSR, Institut Istorii, Izdatel'stvo „Știința“, Chișinău, 1976, 195 p. + 7 tabele și 10 hărți.

În ultimii ani, Academia de științe a R.S.S. Moldovenești a luat inițiativa și a trecut la publicarea descoperirilor arheologice, mai vechi sau mai noi, de pe teritoriul republicii. Concepută ca o lucrare de mari proporții, menită să furnizeze exhaustiv informații despre fiecare perioadă și categorie de materiale, această *inventaria* apare sub forma unor reproduceri rotaprint, cuprinzând un scurt comentariu, desene și hărți. Fascicula a 8-a cuprinde studiul lui A. A. Nudelman, care prezintă toate categoriile de descoperiri monetare, începînd din secolul al IV-lea î.e.n. pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, fiind alcătuită dintr-o prefață, un capitol care schițează un istoric al monedei de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești, două alte capitole care descriu descoperirile de monede antice și, respectiv, medievale, un foarte folosit tabel cu toate descoperirile prezentate în ordine cronologică și alfabetică, pagina, numărul din harta pe care se găsesc și numărul exemplarelor recuperate, precum și cîteva pagini destinate concluziilor, bibliografiei, listei de abrevieri și hărților.

Cuvîntul înainte, deși redus ca dimensiuni, în afara unui scurt istoric al cercetării numismatice, ne înfățișează și metodologia autorului. Astfel, toate descoperirile sînt publicate în ordine cronologică, de la nord spre sud și de la răsărit spre apus, potrivit împărțirii administrativ-teritoriale existente în anul 1974. Fiecare descoperire este însoțită de locul, data și condițiile în care s-a făcut, datele tehnice (cînd este cazul) și bibliografia. Ținînd seama de acestea, fiecărui cercetător i se pune la dispoziție o mare cantitate de informații, în acest mod intrînundu-se toate condițiile pentru o valorificare superioară a materialului numismatic.

Capitolul I — scurtă privire asupra monedei din R.S.S. Moldovenească —, analizează succint principalele etape ale circulației monetare, în următoarea ordine : perioada premonetară, monedele din Cyzic, din Histria, din Tyras, macedonene, monedele „barbare“ după cele „macedonene“, o primă perioadă fără monede, monedele romane, o a doua perioadă fără monede, monedele bizantine, o a treia perioadă fără monede, monedele arabe, monedele vest-europene, o a patra perioadă fără monede, monedele Hoardei de Aur, apariția și dezvoltarea sistemului

monetar și monedelor locale medievale, din secolul al XIV-lea pînă în secolul al XVI-lea și, în sfîrșit, monedele din timpul „stăpînirii turcești”, pînă în secolul al XVII-lea.

O primă observație am face-o în legătură cu faptul că A. Nudelman nu socoate monedele „geto-dace” ca o creație originală, ci, în totalitate, ca niște imitații ale celor macedonene. De asemenea, cercetătorul sovietic adoptă o cronologie mai veche, care îl face să dateze aceste monede, din a doua jumătate a secolului al III-lea pînă la jumătatea secolului al II-lea î.e.n., ceea ce nu pare exact, dacă ținem cont de ultimele studii; astfel, C. Preda a demonstrat că unele monede dacice sînt produse și se folosesc pînă în secolul I î.e.n. De aceea, A. Nudelman apreciază că, de la jumătatea secolului al II-lea î.e.n. pînă la începutul erei noastre, în spațiul în discuție, avem o perioadă fără circulație monetară, cauzată de penetrația bastarnă. Pe de-o parte, nu se iau în considerație precizările cronologice ale monetăriei dacice, amintite mai sus, iar pe de alta, nici atribuirea tipului răsăritean de monedă dacică (Husi — Vovriești), predominant și în această zonă, nu este destul de sigură, putînd fi pus în legătură chiar cu prezența bastarnă.

Ca și spre apus, în spațiul dintre Prut și Nistru, cele mai numeroase descoperiri de monede antice sînt cele romane. Descrierea principalelor etape ale circulației monetare din secolele I—V e.n. ne dă prilejul să remarcăm asemănarea cu situația de la vest de Prut.

Odată cu venirea hunilor, începe o nouă perioadă fără monede (sfîrșitul secolului al IV-lea — secolul al VI-lea e.n.), după care pătrund și circulă monedele bizantine. Statistica descoperirilor monetare bizantine din R.S.S. Moldovenească indică două mari momente: secolul al VI-lea — începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al VII-lea, și, din al doilea sfert al secolului al X-lea pînă la sfîrșitul secolului al XII-lea. De la mijlocul secolului al VII-lea pînă în al doilea sfert al secolului al X-lea, lipsa descoperirilor monetare atestă o a treia perioadă fără monede, cauzată pe de-o parte de bariera bulgară în calea pătrunderii monedei bizantine spre nord, iar, pe de alta, de criza economică și politică din Imperiul Bizantin. Din al doilea sfert al secolului al X-lea, încep să fie tot mai mult folosite monedele arabe (kufite) de argint, venite prin Kiev; descoperirile de la Alcedar și Echimăuți sînt alcătuite în cea mai mare parte din dirhemi samanizi; apoi, vor urma emisiuni omaiade și abaside pe ruta Asia Centrală — Bulgar de Volga — Kiev.

Cercetările de la Hotin certifică, pentru perioada pretătară, pătrunderea bracteăților germani și dinarilor cehi, ungurești și transilvăneni. Invazia mongolă a întrerupt dezvoltarea economică și socială locală, ceea ce a făcut ca secolul al XIII-lea să fie considerat o a patra perioadă fără monede. La sfîrșitul secolului al XIII-lea — începutul secolului al XIV-lea, viața economico-socială se normalizează, apar primele orașe și înfloarește comerțul, situație oglindită și de intensificarea circulației monetare, predominată acum de emisiunile de aramă și de argint ale Hoardei de Aur (mai ales de la Uzbek și Abdullah).

Analizînd sistemul monetar și primele monede feudale autohtone, A. Nudelman ajunge la concluzia că acestea apar și se dezvoltă sub influența Rusiei Galiciene, deși, dacă ar trebui să ținem seama numai de elementele heraldice angevine și legendele latine, apariția acestor emisiuni trebuie legată de activitatea monetărilor Ungariei și Poloniei, fapt relevat de mult timp de numismatica românească.

Vorbînd de circulația monetară din secolele XIV—XVI, numismatul sovietic face cîteva observații, cum ar fi, că după reforma lui Petru Aron, continuată de Ștefan cel Mare, monedele locale sînt dintr-un argint mai bun, dar cu o pondere mai mică, pentru ca, de la începutul veacului al XVI-lea, să predominie exemplarele subaerate, din billon și bronz sau, cîă de la sfîrșitul secolului al XV-lea, încep să pătrundă monedele turcești (aceeaa de argint) și, mai ales, dinarii ungurești, ca monede internaționale, folosindu-se emisiunile pragheze, poloneze și ungurești de argint, florinii ungurești și ducații venețieni sau genovezi de aur.

În vremea lui Alexandru Lăpușeanu (1558), monetăria autohtonă se îmbogățește cu un nou nominal — dinarul, strîns legat de cel unguresc; sub Despot Vodă se emit monedele de bronz — după mîngîrii turcești —, și de bronz — după talerii europeni; totodată, același domn mai bate ducați de aur și orți de argint ($1/4$ de taler). Ultimii dinari îi aparțin lui Ștefan al VII-lea Tomșa. Evoluția sistemului monetar feudal local se îndreaptă apoi, tot mai mult, spre cel turcesc, din 1573 bătîndu-se aceeaa de bronz. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, sub Ștefan Răzvan, o apropiere de monetăria polono-lituaniană rezultă din apariția monedei de 3 groși, ca și a imitațiilor după emisiuni polono-lituaniene; alăturarea monetăriei autohtone la cea poloneză devine un fapt împlinit în timpul lui Ieremia Movilă, această stare de lucruri menținîndu-se pînă la Dabija Vodă, cînd se preiau nominalurile germane, poloneze și din țările baltice (mai ales șilingi, de $1/3$ din gros) și se bat „șalăi“ de bronz, ultimele monede feudale locale; de asemenea, tot acum și pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea, se bat cunoscutele falsuri germane, suedeze și poloneze.

În sfîrșit, reflectînd și în acest chip starea economică și politică, din al doilea sfert al secolului XV-lea, circulația monetară este dominată din ce în ce mai mult de monedele ungurești, poloneze și, mai cu seamă, turcești (mai sînt folosite și emisiuni suedeze, germane, spaniole, olandeze, baltice, italiene ș.a.).

Lucrarea vădește o investiție serioasă și un aprofundat studiu bibliografic (ne surprinde însă insuficienta menționare a cercetărilor numismatice românești), reușînd să pună la dispoziția celor interesați un folositor instrument de lucru.

Virgil Mihăilescu-Birliba